

місцевої інтелігенції, оскільки власних книг іще не було. У такий спосіб відбувалася також і культурна експансія Росії в Казахстані. Очевидно, що активізація російсько-казахської торгівлі була спрямована на поступову колонізацію казахських земель.

Завоювавши Казанське ханство у 1598 р., Московське царство більше не потребувало рівноправних союзницьких відносин із казахською державою. Остання переживала часи роздробленості, коли авторитет хана не здатен був зупинити протистоянь між місцевими родами. У різних місцевостях усе частіше розпочиналися повстанські рухи проти ханської влади, централізація Казанського ханства ставала все більш і більш номінально. За таких умов московська влада підтримувала дипломатичні відносини вже не з ханом, а з наймогутнішими із місцевих правителів. Також надавалася фінансова та військова допомога окремим повстанським рухам, спрямованим на ліквідацію влади хана.

Квінтесенцією експансіоністських устремлінь самодержавства у Казахстані став період першої чверті XVIII ст., коли за правління Петра I відбувалось утвердження засад зовнішньополітичного курсу Російської імперії. У цей час до Середньої Азії спрямовувались численні експедиції (як приватні, так і за царськими указами), які мали за мету здійснити детальний географічний опис цих територій. У матеріалах експедицій, які діяли на території Казахського ханства, відзначалося про нібито відсталість цієї країни. Зокрема, йшлося про те, що у казахському суспільстві панують пережитки патріархального ладу, становище жінки все іще залишається пригнобленим порівняно з чоловіком, земельні відносини не досягли навіть феодальної стадії розвитку, а постійні міжусобиці місцевих родів гальмують розвиток держави та перешкоджають її централізації. Ці «недоліки» казахського ладу характеризувались у царських документах та листах із застосуванням великої кількості епітетів для змалювання «відсталості» казахів, яка начебто зумовила те, що їхня держава стала об'єктом постійних нападів Китайської імперії, Джунгарського ханства та інших суміжних держав. Необхідність «рятувати» «занедбане» Казахське ханство від воєнних загроз, поєднана із стратегічною заінтересованістю царського уряду в його природних ресурсах і вигідному географічному розташуванні, визначили подальшу спрямованість російської політики щодо цієї держави. Результатом реалізації останньої стало включення до складу Російської імперії Молодшого, Середнього та Старшого жузів як складових частин Казахського ханства у 1731, 1740 та 1818 рр. відповідно.

Таким чином, політика Росії щодо Казахського ханства протягом XV–XVIII зазнавала якісних змін, пов'язаних із трансформацією стратегічних цілей самодержавства у середньоазійському регіоні. Після того, коли відпала потреба в сильному союзнику, царат вдався до поступової колонізації економічно та політично вигідних казахських територій через дискредитацію їхньої влади, втручання у внутрішньополітичні процеси та спонукання ханської влади до прийняття російського підданства. Вивчення цього досвіду видається вкрай важливим для всіх держав, проти яких Російською Федерацією наразі розгорнута гібридна війна (у тому числі, для України), оскільки це надасть можливість прогнозувати поведінку держави-агресора та організовувати ефективну протидію її експансіоністським проймам.

Малишко Валерій Миколайович
доцент кафедри теорії та історії
держави і права Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАЛУЧЕННЯ БРИТАНСЬКИХ ПРИВАТИРІВ ДО МОРСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ КИТАЮ (XVII–XIX ст.)

Сучасний перехід нашої країни до республіканської форми правління буржуазного типу супроводжується активною концентрацією капіталу в приватному секторі економіки. Так, виникає питання відпрацювання юридичних засобів залучення останнього до забезпечення оборонної безпеки України. Одним із механізмів досягнення цієї мети є широкомасштабне залучення приватної сили та відприцювання її відносин з професіональними військово-морськими силами.

Вагомих успіхів на цьому шляху досягли США та успішні країни Європи, які вирішують ці проблеми спираючись на ретельне вивчення своїх історико-правових традицій. Маючи статус морської держави, Британія колоніальних часів досить широко застосовувала приватирство, а саме притягнення до бойових дій на морі приватних кораблів у

спосіб надання ліцензій. Дослідження засобів номативно-правового регулювання цієї діяльності стало актуальним після успадкування нашою державою досить зношених суден та портів, що призвело до беззахисного її стану в політичних і військових конфліктах з Росією в Азовсько-Чорноморському регіоні.

Мілітаристичні традиції Альбіону поклали початок насильницькому проникненню колонізаторів «усіх різновидів» в Китай [1, С. 16–22]. Значну роль в цьому процесі відіграли військово-морські сили, поряд з якими межі Британської імперії поширювали моряки приватного флоту каперів, або, за британською традицією, – флоту приватирів. Такий флот мали усі великі морські держави, однак найбільшій могутності він досяг, перебуваючи на службі у англійських підприємців, що утворили в 1600 р. Британську Ост-Індську Компанію (надалі – Компані).

Після втрати тринадцяти північноамериканських колоній, які стали незалежними Сполученими Штатами пайовики цієї першої в історії людства транснаціональної корпорації мертвою хваткою вцепилися в країни Сходу, перш за все – в Індію, а згодом і в Китай. Так була утворена друга Британська імперія з ядром в Південній Азії. Звідти почалося закарбування Китаю, який завдяки спровокованим британськими загарбниками двох опіумних війн перетворився на напівколонію восьми великих держав на чолі з Альбіоном, і в цьому вирішальну роль відіграли військової моряки і притватири.

Перші спроби розкриття участі приватного флоту Британської Ост-Індської компанії в насильницькому «відкритті» Китаю для британських колонізаторів були зроблені англійцями С. Бересфордом, В. Д. Бернардом і Дж. Ючерлоні, а також російськими авторами О. М. Бутаковым и О. Е. Тизенгаузенем. Проте їхні праці були оглядами основних подій опіумних війн, здійснених військовими моряками, які вони розкрили «наспіх». Сучасні автори, такі, як англійці Ч. Джарвіс, Ф. Освальд і А. Поліканте, американці С. Валлар і П. В. Фей, сингапурець Е. Дж. Маршалл, канадці С. Р. Прандж і Б. П. Сані та індієць М. Шантарам, продовжили традицію, закладену першими хроністами опіумних війн.

Виникнення приватного військового флоту Компанії було дозволено Короною Британії, відповідно до догми про те, що «монарх, і тільки монарх, має право створити корпорацію або надати право на її створення». Правовою формою діяльності монархів у даному випадку були хартії, надання яких заможним особам прирівнювалося до започаткування підприємств, що мали займатися світовою торгівлею. Хартії можна розглядати як королівські привілеї, надані певним особам або корпораціям власників, які володіли всіма правами і свободами, визначеними імперською конституцією, і як своєрідні угоди монарха з його підданими з приводу засвоєння океанського простору та прилеглих до нього територій. Кожна хартія мала певні реквізити, притаманні цивільним угодам. Монарх, як головна сторона угоди, на прохання учасників колоніальної експансії визначав межі територій, які підлягали захопленню ними, і гарантував їм захист їх комерційних інтересів. Проте Корона Англії не брала на себе жодних цивільно-правових зобов'язань по хартіях.

Монархія розраховувала на так звану королівську п'ятину, а тому й надавала суб'єктам колоніальної експансії право керуватися власними нормами і правилами у певних, встановлених британською державою межах. Це було закріплено 30 грудня 1600 р. хартією королеви Єлизавети I Тюдор, в тексті якої сповіщалося таке: «Єлизавета, благодать Божа, королева Англії, Франції та Ірландії, захисниця віри, etc. Усім нашим офіцерам, міністрам і державцям та всім іншим людям в межах цього нашого королівства Англія і в інших місцях, що перебувають під нашим послухом та юрисдикцією, і всім іншим, кому цей патент буде показаний або прочитаний, вітання.

Оскільки наш найдорожчий і люблячий двоюрідний брат Джордж, граф Камберленд, та інші наші шановні піддані... звернулися до нас з петиціями про те, щоб ми могли надати їм королівську згоду та ліцензію на те, щоб вони за власними бажаннями, витратами і обговореннями виступали за честь цього нашого королівства Англії для збільшення нашого судноплавства та сприяння торгівлі товарами не тільки в межах згаданих ними наших регіонів та їхніх володінь, це може призвести до здійснення однієї або декількох подорожей із зручною кількістю озброєних суден задля налагодження торгівлі зі східною країною Індією й певними країнами та частинами Азії та Африки... І тому Ми задля честі нашої нації та багатства нашого народу дозволяємо їм це» [2].

Компанія, що брала участь у боротьбі за світове колоніальне панування Альбіону, зробила основним знаряддям боротьби проти супротивників в світовому океані флот військових кораблів та допоміжних суден приватирів. Основну морську військову одиницю – фрегат – вони назвали «а man of war» (дослівно – військова людина). Цей термін був за-

кріпленій в найменуванні приватних суден Компанії, а саме, – «East Indiamen», або просто – «Indiamen», тобто «індійське військове судно». Сукупність цих озброєних гарматами плавзасобів отримала назву «Бомбейська флотилія», адже вона базувалася в гавані міста Бомбей (нині – місто Мумбаї). Цей флот упродовж XVII ст. панував в Індійському океані, однак наступного століття в Англії розпочався промисловий переворот, що вимагало поширення бази для продовження первісного нагромадження капіталу. За традицією, такими джерелами були торгівля рабами, контрабанда і розбій в світовому океані, що супроводжувалося поширенням зони обміну товарами, виробленими на мануфактурах метрополії, від Антильських островів в Атлантиці до країн Далекого Сходу. Тому для захисту власних інтересів усі британські підприємці підтримували імперську ідею, яку «несли на своїх вітрилах» тисячі приватирів. Саме цих напівкримінальників Компанія заохочувала до участі в океанському розбої, зарахувавши їх до складу свого приватного Бомбейського флоту. Кінцевим пунктом оперування цього флоту мав стати Китай.

Вторгнення Компанії в Китай було тривалим процесом, адже Цинська імперія хоча і зіткнулася з перманентною кризою феодального суспільства, яка почалася в середині XVIII ст., але була цілком здатна дати відсіч іноземній агресії. Ось чому в розпалі Семирічної війни (1756–1763), що набула світового характеру, британська еліта висунула концепцію «існування піратських держав» в Азії, які необхідно було ліквідувати. Ця концепція була необхідна для «правового» обґрунтування розбою приватирів в басейні Індського і Тихого океанів [3, Р. 206]. Прикриваючись нею приватний флот Компанії розпочинав наступ на Китай, під час якого була продемонстрована нерозчленована єдність інтересів британської монархії, власників мануфактур, торговців і піратів, зокрема – комерційних розбійників-приватирів. Однак реалізація зазначеної концепції до кінця XVIII ст. стала нездійсненою мрією британських експансіоністів, оскільки Альбйон, який вів боротьбу за панування в світовому океані проти французьких та іспанських суперників, ще не мав достатньої сили для морської війни на всіх напрямках [4]. Тому Британії спочатку довелося використовувати дипломатичні методи вторгнення в Китай.

Реалізація китайського напрямку зовнішньої політики уряду Альбйону розтягнулася на сімдесят років. Справа в тому, що збройні сили Британської імперії були зайняті придушенням повстання американських колоністів, війною проти імперії Наполеона I Бонапарта та іншими не менш важливими справами. До того ж на шляху британських експансіоністів крім слабкого військового флоту Піднебесної встали китайські морські розбійники. Піратство було важливою і постійною складовою морської історії Азії, для якої є характерним зв'язок між політикою та морським розбоєм. Азійські правителі використовували піратів як частину свого зовнішньополітичного арсеналу, щоб перемогти у боротьбі за панування в безмежному просторі Індійського та Тихого океанів. Проте китайські пірати мали своїми конкурентами англійських напівкомерсантів-напіврозбійників, якими були приватирі Компанії. Тому поступове поширення морського розбою приватників цієї британської корпорації призводило до того, що китайські пірати відступали з океанського простору і наважувалися лише на розбій в прибережних районах Китаю і на річках, які текли в Південно-Китайське море [5, Р. 206].

Нанкінський договір Китаю з Америкою 1844 р. задовольнив найважливіші вимоги Великобританії, однак далеко не вичерпав всіх її домагань. Він відкривав загарбникам тільки порти Південного Китаю, північні ж і північно-східні китайські прибережні міста залишалися поза сферою впливу англійців. Тому Великобританія потребувала прямого доступу на неосяжний ринок глибинних провінцій Китаю. Зрештою британські експансіоністи спровокували другу «опіумну» війну (1859–1860), участь в якій взяли військові кораблі Великобританії і США. Однак цього разу приватирі цих держав не брали участь у новій морській війні, адже міжнародна спільнота в 1856 р. під час Паризької мирної конференції проголосила комерційне піратство міжнародним злочином.

Отже, історико-правові розвідки в часи широкого залучення приватних плавзасобів до ведення морських війн можуть стати дороговказом на шляху укріплення національної безпеки України в сучасних умовах.

---

1. Галин Д. Основные положения и принципы военной доктрины Великобритании / [Текст] / Д. Галин // Зарубежное военное обозрение. – № 6. – 2012. – С. 16–22;

2. Charter Granted by Queen Elizabeth to the East India Company. Dated the 31st December, in the 43rd year of Her Reign. Anno Domini, 1600 / [Text]. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://en.wikisource.org/wiki/Charter_Granted_by_Queen_Elizabeth_to_the_East_India_Company;

3. Policante A. Hostis Humani Generis. Pirates and Empires from Antiquity until Today / [Text] / A.

Policante. – L.: University of London, 2012. – 336 p. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://research.gold.ac.uk/8047/1/POL_thesis_Policante_2012.pdf;

4. Prange S.R. Asian Piracy / [Text] / S.R. Prange. – 2017. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://asianhistory.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190277727.001.0000001/acrefore-9780190277727-e-32>; 5. Policante A. Op. cit.

Маркіна Лідія Леонідівна

доцент кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ АНТИСУСПІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Цілеспрямоване й ефективне забезпечення національної безпеки у суспільстві передбачає створення цілісної системи превентивного виховання. Обов'язок забезпечити профілактику антисуспільної поведінки серед дітей та молоді покладається на правоохоронні органи, заклади освіти, широке коло державних та громадських організацій, сім'ю.

Необхідно, щоб правоохоронні органи, заклади освіти вирішували ці завдання об'єднаними зусиллями за допомогою педагогічного супроводу превентивної діяльності безпосередньо у закладах освіти та у позанавчальному молодіжному середовищі.

Сучасна модель превентивного виховання носить багаторівневий характер. Окремі рівні цієї моделі знаходяться у вертикально-горизонтально розташованих зв'язках.

Особливої уваги потребує рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку. Саме дошкільна освіта має забезпечити цілісність розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок [1].

Водночас слід оптимізувати систему корекційної роботи на рівнях початкової та базової середньої освіти з учнями, в поведінці яких зустрічаються суттєві відхилення від норм моралі.

Педагоги, психологи, правоохоронці досить уважно ставляться до попередження антисуспільної поведінки підлітків. Зазначимо, що складність проблеми попередження антигромадських, хуліганських проявів підлітків обумовлюють особливості їх вікового психічного і фізичного розвитку, незавершеність їх морального становлення, соціальна та правова незрілість, наявність стереотипів низької культури взаємин.

Важливе місце в структурі превентивного виховання займає пошук нових підходів до розв'язання проблеми попередження правопорушень серед учнівської та студентської молоді в період формування професійних якостей у закладах професійно-технічної та вищої освіти. Як зазначає О.П. Лучанінова, підготовка студента як професіонала відбувається в особливому освітньо-виховному просторі, в якому є всі підстави для вільного вибору особистістю способів самореалізації та духовного розвитку [2, с.118,119].

Отже, у процесі попередження антисуспільної поведінки дітей та молоді потрібно домагатися взаємодії та узгодженості організаційно-педагогічних заходів на різних рівнях превентивного виховання на основі системного та структурного підходів.

Розглядаючи превентивне виховання як єдине ціле, на нашу думку, варто звернути уваги на всебічний розвиток системи «правоохоронці-батьки-педагоги». Не тільки правоохоронцям, але й педагогам, батькам необхідно глибоко знати зовнішнє середовище, в якому функціонує заклад освіти, знаходиться місце проживання з точки зору небезпеки. Значна увага має приділятися організації змістовного дозвілля, розширення клубів та творчих об'єднань за інтересами.

Варто наголосити, що вирішення завдань превентивного виховання потребує інтеграції виховної діяльності в контексті патріотичного, морального, громадянського, правового виховання.

Патріотичне виховання є відправною точкою, головним джерелом розвитку почуття патріотизму, яке висловлює любов та відданість громадян до своєї батьківщини, а також духовно-моральних цінностей та соціальних орієнтирів учнівської та студентської молоді.

Моральне виховання спрямоване на розвиток моральної свідомості, індивідуальних моральних якостей та соціальної зрілості, попередження випадкових та свідомих аморальних вчинків.

Громадянське виховання покликане зняти у неповнолітніх негативізм до громадянсь-